

dine intelligibili; quæ potentialitas menti ratione intellectus possibilis congruit, non quidem eo quod iste nullam activitatem absolute sibi vendicat, sed quia caret activitate et vi ad acquirendas et producendas ideas, quæ objectum intelligibile actu reddunt per repræsentationem universalem (*species intelligibiles, species impressæ*), id enim spectat ad intellectum agentem.

2.° Nihilominus, semel in actu factus per huiusmodi ideas, et postquam per easdem objectum percipit et cognoscit ipsius notionem vel conceptum (*ideam expressam*) sibi efformando, jam potest per reflexionem, analysim, et comparisonem horum conceptuum, ideas alias sibi efformare et acquirere, quibus vel partem objecti antea cogniti vel ipsum sub majori, vel minori universalitate, sibi repræsentat et intelligit.

3.° Possibilis ergo intellectus est simul potentia passiva et activa. Est potentia *passiva*, 1.° quatenus ideas, vel potius objecta quæ intelligit, nec in seipso habet, nec ex seipso acquirit, sed a sensu per intellectum agentem: 2.° quatenus actio intelligendi, utpote immanens, in ipso recipitur. Est potentia *activa*, quatenus dicit actionem intelligendi objectum, quæ vera et vitalis est ipsius actio. Intellectualis namque cognitio objecti, sive per simplicem perceptionem, sive per iudicium, sive per discursum et ratiocinationem peragatur, ad intellectum possibilem spectat.

4.° Ex quibus colligi facile potest, quare huiusmodi intellectus dicatur *possibilis*, atque etiam *pura potentia*. Dicitur *possibilis*, quia potest, et omnes ideas recipere, et omnia entia intelligere. Dicitur *pura potentia*, quia initialiter nullam ideam nullumve objectum intelligibile prout intelligibile in seipso possidet, sed nudam facultatem seu vim intelligendi. Dico prout *intelligibile*, quia quamvis ipsemet intellectus sibi ipsi præsens sit, at intelligibilis actu non evadit quoad nos, nisi dum actum elicit circa objectum aliquod ab intellectu ipso distinctum; quandoquidem potentiam intellectualem in actu et per actum intelligendi agnoscimus et inuenimus.

5.° Falluntur ergo vehementer, atque a D. Thomæ doctrina discedunt in re hac: 1.° qui intellectum *possibilem* cum intellectu *passivo* confundunt; hic namque apud Scholasti-

cos et D. Thomam, pro cogitativa communiter accipitur: 2.° qui *possibilem* intellectum nullam activitatem includere existimant, ipsumque habent tanquam puram *receptivitatem* idearum in anima: 3.° qui putant omnem abstractionem idearum pro objecti intellectione perfici per solum intellectum agentem; etenim, ut jam innui, intellectus possibilis potest objecta semel cognita, vel conjungere, vel dividere per comparisonem, analysim, reflexionem et præcisiones, ac proinde sibi ea sistere et repræsentare quasi sub nova forma novoque gradu universalitatis. (1)

CAPUT QUARTUM.

DE FACULTATE APPETITIVA.

Quotidianâ experientiâ compertum habemus, nos dum objectum aliquod percipimus, ad eum motu quodam interiori ferri, si ut bonum percipiatur; vel ipsum intus aversari, si ut malum apprehendatur. Facultas seu vis qua hosce actus elicimus, dicitur *appetitus*, denominatione sumpta ab actu quo bonum prosequimur; is namque ordine et naturâ cæteris præstat, simulque est quasi ratio sufficiens aversionis; siquidem malum eatenus fugimus et aversamus, quatenus et quia bonum ejus contrarium prosequimur et desideramus.

ARTICULUS PRIMUS.

De appetendi facultate generatim spectata.

Si universim et latiori sensu accipiatur appetendi facultas, definiri potest cum D. Thoma: *Inclinatio rei et ardo ad aliquam rem sibi convenientem*, hoc est, ad bonum vel perfectionem propriæ naturæ consentaneam. Quæ definitio non solum congruit appetendi facultati propriè sumptæ, quæ ap-

(1) Circa intellectum agentem et possibilem vide *Estudios sobre la filosofía* etc., lib. 5.°, capp. 6.°, 7.°, 8.°, 9.°, 12.° et passim.

petitus *elicitus* nuncupatur, sed etiam appetitui qui *simpliciter naturalis* recte audit, nec aliud est quam propensio vel inclinatio, qua res quælibet, etiamsi cognitione destituatur, ad bonum sibi consentaneum, tanquam ad finem sponte tendit: enimvero, quamvis illæ bonum illud non cognoscant, at cognoscit naturæ auctor, Deus, qui easdem in bonum illud tanquam in proprium finem ordinat. Quod si de appetitu elicitō hominis sive appetendi facultate, prout vis quædam animi existit, sermo sit, definiri potest: *Facultas vitalis qua homo bonum prosequitur et malum aversatur.*

Sed quoniam, ut innui, huiusmodi prosecutio et aversatio perceptionem objecti consequuntur, ex qua proinde dependent et cui commensurantur, duplicem distinguere oportet appetendi facultatem, juxta duplicem cognoscendi facultatem quæ in homine reperitur. Itaque appetendi vis, quæ sensus perceptionem consequitur, et cujus ope eliciuntur actus quibus homo prosequitur bonum vel aversatur malum prout sensu apprehenduntur, dicitur a philosophis *appetitus sensitivus*. Facultas vero seu vis, quæ intellectualem cognitionem consequitur, et in objectum fertur, quatenus intellectu apprehensum, merito dicitur appetitus *rationalis*, seu *intellectualis*, frequentius autem et proprio nomine *voluntas*. Porro, cum sensitivus appetitus consequatur sensuum perceptionem, quæ in brutis reperitur, ipsis quoque congruere necessum est.

Ex his inferitur, rem *bonam* seu bonitatem esse id, in quod fertur appetendi facultas; apprehensionem vero seu perceptionem *boni* esse conditionem necessariam appetitionis: unde effatum in Scholis tritum: *nihil volitum quin præcognitum*. Bonum in quod appetendi vis ferri potest, vel est *metaphysicum*, vel *physicum*, vel *morale*.

a) *Metaphysicum*, quod transcendentale quoque audit, est ipsa entitas rei quatenus convenientiam seu coaptationem dicit cum appetitu, vel aliter: est ipsum ens, prout capacitatem habet ut appetatur.

b) *Physicum*, est illud quo ens perficitur perfectione seu realitate aliqua naturali et physica. Sic sanitas, quæ homo bene valet, scientia medicinæ, ars pingendi, ejusdem perfectiones seu bona physica habentur.

c) *Morale*, est illud quod appeti potest, quatenus confor-

mitatem seu adæquationem habet cum recta ratione atque reliquis morum regulis, ut justitia, cultus Dei. Quod morale bonum non differt a primo membro alterius divisionis, qua bonum, in *honestum*, *utile*, et *delectabile* dividitur. Etenim, bonum

d) *Honestum*, est illud quod ex sui natura ita subjicitur regulis morum seu ordini morali, ut appetibile sit ex seipso per rectam rationem; vel, ut Cicero loquitur; «quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusque per seipsum possit jure laudari.»

e) *Utile* bonum, est illud quod appetitur ut medium ab bonum aliud adipiscendum, ut dum quis medicinam appetit propter sanitatem acquirendam.

f) *Delectabile* dicitur bonum, quod dum possidetur appetitum perfecte, aut imperfecte quietat, sui fruitionem ipsi ingerendo.

Corollaria.

1.^m *Ergo malum similiter dividi potest in metaphysicum, physicum et morale*. Nam si contrariorum contraria est ratio, cum malum nihil sit aliud quam privatio boni, hujus divisio priori a contrario sensu accommodari potest.

2.^m *Ergo ratis boni includit necessarium ordinem vel respectum ad existentiam*. Etenim, subjectum bonum aliquod appetens non quiescit in hac appetitione, sed potius ex vi appetitionis hujus, seipsum movet et applicat ad quærendam et adipiscendam realem et effectivam possessionem rei volitæ.

3.^m *Ergo sensibilia, præcisè ut possibilia, nequeunt esse objectum voluntatis nec subjici ejusdem appetitioni*. Quamdoquidem, possessio realis et effectiva, quam voluntas respicit, nec existere nec concipi potest, quin res possidenda vere existat.

4.^m *Ergo objectum intellectus universalius ac nobilius existit objecto voluntatis*. Siquidem non modò existentia cuncta, sed ipsa possibilia, qua pure possibilia, intellectui objici queunt, atque ipsius cognitioni subjiciuntur.

SCHOLIUM.

Quamvis appetendi facultas in homine appetitum sensiti-

vum et voluntatem complectatur, de priori solummodo hic agemus, quoniam de iis quæ ad voluntatem spectant, in Ethica opus erit disserere.

ARTICULUS SECUNDUS.

De appetitu sensitivo.

§ I.

Notio et divisio appetitus sensitivi.

Definiri potest appetitus sensitivus: *Facultas seu vis affectiva, qua bonum imaginatione apprehensum prosequimur et malum aversamur, cum quadam sensibili commotione.*

Dicitur *facultas affectiva*, ut secernatur a facultatibus cognoscendi, quas præsupponit quidem vis affectiva, sed quibus non constituitur. Dicitur *bonum imaginatione apprehensum*, non ut excludantur alii sensus, sed quia imaginationis perceptio est quæ motus vel manifestationes sensibilis appetitus vehementius ac frequentius excitat. Additur, *cum quadam commotione sensibili*, quia passiones, quæ sunt actus hujus appetitus, cum mutatione magis vel minus sensibili exeruntur et manifestantur: qua in re ab appetitu rationali seu voluntate differt, cujus actus ex se nullam mutationem sensibilem involvit, atque sine ea existere valet. Unde sicut sensus ab intellectu radicaliter et essentialiter discriminantur, quatenus hujus actio sine organo corporeo exercetur, ita similiter facultates affectivæ sensibilitatis a voluntate penitus secernuntur et differunt, quia actus non eliciunt sine corporeo organo vel instrumento.

Actus sive operationes appetitus sensitivi sunt passiones, quas alii affectus seu *affectiones*, Stoici et Cicero *perturbationes*, nuncupare consuescunt. De quibus antequam agamus.

Prænotandum est 1.º Passionis nomen, nos hic non accipere, ut quidam accipiunt, pro motu seu desiderio appetitus sensitivi, cui vehementia accessit ex asuetudine agendi, sed pro motu naturali et spontaneo appetitus sensitivi erga aliquod objectum sensibile, prout sensu et imaginatione apprehensum: vel aliter; agimus de passione in seipsa specta-

ta, non prout inordinationem includit ex prava agendi consuetudine.

Prænotandum 2.º Passiones hominis et bruti convenire quoad substantiam, quatenus, nempe, in utroque sunt motus appetitus sensitivi ad bonum sensibile et delectabile, sed differunt ex duplici capite: 1.º quia in homine, ex affinitate et quasi approximatione et conjunctione cum ratione et voluntate, superioritatem quamdam et perfectionem accidentalem sibi vendicant, ac capaces redduntur educationis moralis, quatenus rationi et voluntati subjiciuntur per quas dirigí ac moderari possunt. Verbo id expressit D. Thomas, dum ait, appetitum sensitivum in homine esse *rationalem per participationem*. 2.º Quia et quatenus in homine quædam passiones reperiuntur, quæ in brutis, vel non existunt, vel solum existunt in statu imperfecto, vel tanquam *rudimenta* quædam: prout contingit quoad ambitionem, avaritiam, tædium, (disgusto, displicencia) pœnitentiam, (pesar, arrepentimiento sensible) pudorem etc. Porro, quæ hic de passionibus nunc dicturi sumus, ad passiones prout in homine manifestantur, potius quam ad passiones brutorum spectant. Itaque,

Appetitus sensitivus dividi solet in *concupiscibilem* et *irascibilem*, quatenus duplicem habet fundamentalem manifestationem: quarum prima respicit bonum et malum sensibile, absolute et secundum se speciatum; altera, est qua fertur ad bonum et malum sub ratione *ardui*. Sex assignantur passiones appetitus concupiscibilis, videlicet, *amor et odium, desiderium et fuga, gaudium et tristitia*. At irascibili quinque: *spes et desperatio, audacia et timor, ira*.

§ II.

De passionibus concupiscibilis appetitus.

a) *Amor* proprie definiri aut verbis explicari nequit. Hæc namque, et reliquæ passiones, sensu intimo percipiuntur quidem perspicue, at verbo difficile exponuntur. Describi potest: *propensio affectiva ad bonum sensibile, vel delectabile complacentia appetitus in bono*. Bonum enim ad se trahit et rapit appetitum.

b) Amoris præcipuæ causæ sunt: 1.º *bonitas* objecti, quæ

semel apprehensa, ad se trahit appetitum quasi pondus quoddam ipsi immisum: 2.º *similitudo*; nam *simile simili gaudet*. Quod si hæc similitudo sit actualis et perfecta, qualis habetur inter eos qui eandem perfectionem actu habent, ex. c., duo homines virtutem seu sanctitatem habentes, producit amorem *amicitiæ*; si autem imperfecta sit et veluti inadæquata, quatenus aliquis habet non ipsam perfectionem seu bonitatem quæ in alia re invenitur, sed quamdam coaptationem et propensionem ad ipsam, quæ est quædam inchoatio possessionis, tunc producit amorem *concupiscentiæ*: sic in eo, qui appetit et amat divitias vel gloriam, est similitudo potentialis et inchoata cum his rebus, quarum bonitatem actu non habet, sed ipsis quodammodo assimilatur ex parte coaptationis, tendentiæ et propensionis ad ipsas.

c) *Effectus* amoris sunt: 1.º unio affectiva inter amantem et amatum: 2.º *adhæsiō*, tum affectiva, qua amans suos affectus amato quasi immittit, et intus imprimit, unde exoritur mutua inter utramque intima communicatio, et quasi identitas affectionum et desideriorum; tum etiam cognoscitiva et objectiva, quatenus amata res alte desigatur in mente amantis: *hærent infixi pectore vultus*, ait Poeta de Didonis amore: 3.º *zelus*; quia amor dum intensitatem acquirit, non solum in amatum fertur, illum prosequendo, sed simul in ejus contraria, acriter ipsa repellendo. Quod si sit amicitiæ amor, zelus repellit contraria ipsi bono amato; si vero sit amor concupiscentiæ, repellit contraria, quatenus impediunt singularem et exclusivam boni amati possessionem. Præter hos, aliis minus præcipui amoris effectus assignari possent: *liquefactio*, quæ quamdam animi blanditiem præ se fert; *languor*, dum bonum amatum absens nimis est; *fervor*, seu ebullitio æstuantis animi ad præsentiam rei amatæ.

d) *Desiderium*, altera appetitus concupiscibilis passio prout bonum prosequitur; describi potest: *motus affectivus quo concupiscibilis appetitus tendit ad bonum sensibile absens*. Distinguitur ab amore, quatenus hic est mera complacentia in bono, sive illud præsens sit sive absens; at desiderium, quæ tale, bonum absens tantum respicit quasi quidam conatus et nisus ab illud ad se trahendum, sibique conjungendum.

Atque hoc *desiderium-passio* minime confundendum est cum desiderio rationali seu voluntetis, quod est actus nulli

organo affixus, simplexque affectio, qua voluntas fertur ad bonum, vel pure intelligibile et spirituale, vel sensibile quidem, sed quatenus intellectu perceptum. Fortasse *desiderium-passio* melius diceretur *concupiscentia*, ad confusionem vitandam. Differ etiam a spe, quia hæc respicit absens bonum sub rationi *ardui*. Desiderium hoc quasi medium intercedit inter amorem et delectationem; ex amore namque boni apprehensi enascitur ejus desiderium, quod ad ejusdem boni possessionem delectantem tendit ac terminatur. Unde

e) *Causa* desiderii est *amor simul cum indigentia*: amor quidem, quia est principium desiderii, ut nunc dixi; *indigentia* vero, quia non desideramus vel concupiscimus quæ nobis insunt bona, sed ea quæ nondum habemus, vel quibus *indigenus*: quinimo, quo major apprehenditur indigentia, eo intensius desiderium exurgit.

f) *Effectus* desiderii enumerari inter alios possunt: *tædium* quoddam præsentium; nam dum aliquid intense saltem optamus, præsentia fastidimus; *suspiria*, quæ sunt et merito habentur connaturalis et spontanea manifestatio desiderii, suntque quasi jactus animi, seu jaculatio spiritus in rem amatam: *importunitas*, sive nimia et frequens sollicitatio boni quod desideratur: *anxietas*, (inquietud, desasosiego) quandoquidem animus aliquid intense concupiscens, continuo ab uno objecto ad aliud movetur, nec quiete vis potitur.

g) *Delectatio*, quæ etiam *gaudium, lætitia, voluptas*, etc. appellari solet, est *affectus appetitus sensitivi quiescentis in bono sensibili possesso*. Quæ notio delectationi congruit prout passio est; nam nomen delectationis, sicut et gaudii etc., affectibus seu actibus voluntatis puræ conveniunt quoque, et tribuuntur. Delectatio seu voluptas sensibilis, non secus ac desiderium, ex amore originem ducit; ex amore namque enascitur, quod, dum res amata præsens amanti fit per possessionem, appetitus in ea quiescat per tranquillam ejusdem complexionem et fruitionem.

h) *Causæ* delectationis assignari queunt: *operatio* vel actus; omnis quippe delectatio sensibilis aliquam actionem comitatur vel consequitur, ut videre licet in cibo, potu, veneris etc.: *similitudo*; videmus enim quod *simile simili gaudet*, atque *repræsentationes* rerum, sive per sculpturam, sive picturam, sive per gesta etc. delectationem animi producere:

varietas; nam experimur, sensus delectationem ex alteratione quadam oriri, cupimusque persæpe quod possidemus bonum abjicere et ejus contrario frui; unde proverbium: *placet varietas*. Inter delectationis causas annumerare quoque licet *memoriam*, idque non solum quoad bona, sed etiam quoad ipsa mala; gaudet namque animus dum mala quæ evasit, et pericula quæ fugit et superavit, sibi repræsentat: *admiratio*, quatenus ignoti notitiam affert et ulteriorem pollicetur; at hæc ac intelligibilem delectationem potius quam ad sensibilem spectat.

i) *Effectus* delectationis sunt: *dilatatio*, tum cordis, tum animi, ac spirituum animalium diffusio et motus; quæ si delectatio aut gaudium, et intensius, et subito adveniant, deliquium, mortemque ipsam producere valent: *impedire rationis usum*, si ea nimium intensa sit, totam videlicet, animi aciem et vim ad se rapiendo ac in oblectante operatione defigendo: *desiderium sui*, quatenus oblectantia objecta, dum semel habentur vel degustari incipiunt, amplius et intensius desiderantur. Nihilominus, effectus iste delectationi spirituali, tam ordinis naturalis quam supernaturalis, potiori ratione ac perfectius quam delectationi sensibili, congruit; siquidem, spiritualia, ut veritas, Dei cognitio infusa, ejus amor contemplativus, eo ardentius appetuntur, quo abundantius habentur; ast sensibilia, fastidium sui tandem ingerunt.

j) Ex his quæ de amore, desiderio et delectatione exposita manent, facile perspicitur natura *odii*, *fugæ* sive aversionis, qua animus a malo recedit, et *tristitiæ*, quæ ipsis adversantur. Quæ omnes passionis ex amore originem ducunt, etiam illæ quæ malum respiciunt; «ejusdem enim rationis est, ait D. Thomas, quod ametur aliquid, et odiatur ejus contrarium: et sic amor unius rei est causa quod ejus contrarium odiatur.» Omnes itaque passionis concupiscibilis appetitus, quasi quædam sunt transformationes amoris, quæ proinde tanquam passio fundamentalis ac præcipua sensibilitatis in ordine affectivo jure haberi potest.

k) Quinimo etiam, ex amore isto, quatenus in homine, ut diximus, superioritatem et elevationem quamdam obtinet ex conjunctione cum ratione et voluntate, passionis aliquæ efflorescunt, quæ in brutis non inveniuntur, ut *avaritia*, quæ est amor sive appetitio divitiarum; *ambitio*, qua amatur et

quæritur æstimatio aut honor; ex qua enascuntur *jactantia* vel ostentatio, si ipsi jungatur desiderium manifestandi præstantiam super alios; *arrogantia*, si id fiat cum contemptu aliorum quos præcellimus; *vanitas*, si id fiat propriarum perfectionum prædicatione et exaltatione, sed absque aliorum contemptu. Porro, motus harum, sicut et cæterarum passionum, quamvis ex seipsis naturales sint ac ex subjecti temperamento plurimum pendeant, per rationem et voluntatem intendi, remitti et moderari queunt; ac proinde ex se et quatenus ab appetitu sensitivo oriuntur, sunt indifferentes moraliter; moralitatem tamen induunt quatenus rationi et voluntati subjiciuntur.

§ I.

De passionibus irascibilis appetitus.

Passiones irascibilis appetitus, non secus ac concupiscibilis, bonum et malum sensu et imaginatione apprehensum, respiciunt; sed, ut dixi, sub ratione *ardui*, seu quatenus difficile adipisci vel vitari possunt. Sic

a) *Spes* quæ, ut a *spe* voluntatis secerneretur, fortasse melius *fiducia* diceretur, describi potest: *passio qua animus erigitur ad bonum futurum arduum adipiscendum*. Distinguitur, a desiderio, quia hoc bonum absens seu futurum non respicit præcise prout arduum et difficile assecutionis; a gaudio, quod non futurum, sed præsens bonum respicit: a desperatione, quæ altera est irascibilis passio, quia hæc refertur ab bonum apprehensum, non solum ut difficile, sed ut adeptu impossibile.

b) Præcipuæ spei seu *fiduciæ* causæ sunt: *experientia*, qua prænovimus tale bonum adipisci posse hac vel illa ratione, his aut illis mediis: *cordis calor* et vitalitas, quibus animus erigitur ad difficultates superandas: *conscientia virium*, sive internarum, ut prudentia, scientia; sive externarum, ut divitiæ, amici, etc.: *inconsideratio* etiam fiduciam fovet, quatenus pericula et difficultates non satis nec mature perpenduntur, ex quo originem ducit, quod senes, infirmi, melancholici, minorem præ se ferunt fiduciam in agendis; at e contra, juvenes, sani et ebrii, fiducialiter, ut plurimum, operantur.

c) *Effectus spei* annumerari possunt: *delectatio*, quatenus sperati boni possessionem prægustamus: *energia* in operando, nam difficultas ipsa objecti ejus æstimationem quoad nos auget, et attentionem altius defigit, dum media aut investigantur, aut ad praxim reducuntur pro bono arduo adipiscendo: *amor*, vel personarum, a quibus bonum expectamus, vel rerum, quæ nos ad ejusdem consecutionem ferre valent.

d) *Audacia*, quæ etiam *animositas* dici posset, est *passio qua animus ad malum grave et magnum superandum insurgit*. Dicitur *ad malum grave et magnum*, quia levia seu minora mala, prout talia, potius contemptum quam audaciam excitant.

e) Præcipua audaciæ causæ est spes seu fiducia; quandoquidem, eatenus quis in malum insurgit, quatenus fiduciam habet ipsum repellendi et superandi. Ex quo facile colligitur, omnia quæ spem erigunt et fovent, fovere simul audaciam, ejusque proinde causas appellari posse, ut amici, divitiæ, scientia, cordis calor, etc.

f) Tanquam audaciæ effectus haberi potest *tremor*, qui, ut plurimum, initio periculi et pugnæ hominem afficit, quatenus spiritus animales et sanguis ad cor confugiunt, et quasi in se convolvuntur et densantur, ut vehementiori impetu erumpant.

g) Audaciæ opponitur timor, qui est *dejectio animi a malo terribili ac vix evitabili causata*. Etenim, cum grave malum imminet, conflictus quidam exurgit inter animi vires et malum; atque si animus persentit vires suas malum superare posse, audacia efflorescit; ac si malum insuperabili existimat, ab illo obruitur, dejiciturque animus, eritque timor.

h) *Ira*, est *passio qua animus vindictam querit cum accensione sanguinis circa cor*. Namque, sicut audacia et timor respiciunt malum imminens, ita ira respicit malum jam incussum, estque quasi motus appetitus ad rependendum malum ei qui sibi nocumentum intulit.

i) *Causæ iræ* assignari queunt inter alias: 1.º *contemptus*, nihil enim adeo motus iracundos excitat et acuit sicut ea quæ contemptum præ se ferunt: 2.º *contradictio*, quatenus qui alteri se opponit, sive corpore, sive animo, in eo excitat appetitum rependendi ei idem vel simile malum: 3.º *defectus proprius*, siquidem, qui aliquem defectum habent, facile exis-

tumant ab aliis propter illum despici, ex quo facilitas iræ enascitur.

j) Ex ira oriuntur tanquam effectus: *delectatio quædam*, qua iratus animum demulcet rependendo malum ei, qui sibi prius intulit: *fervor* exæstuans et amarulentus, et fluxu bilis simul cum motu sanguinis originem probabiliter ducens: *turbatio*, sive rationis, sive linguæ, sive vultus. Quibus si nimia sit ira, accedit etiam *tremor* membrorum, ex maxima perturbatione et motu sanguinis et bilis: *taciturnitas* quandoque, quandoque vero *loquacitas* ex ira enascuntur pro diversitate ejus intensitatis, ac præsertim pro diversitate conditionis et temperamenti personæ, quæ ira afficitur.

ARTICULUS SECUNDUS.

De temperamentis.

Quoniam, ut non semel innuimus, passionum natura, motus et vehementia ex subjecti naturali *complexione*, vel temperamento, non parum pendent, horum naturam et diversitatem breviter attingere placet. Itaque,

Quadruplex distingui solet temperamentum, juxta prædominantem in corpore humorem: quamvis enim quatuor præcipui humores semper permixti in homine reperiantur, at ex ipsis aliquis prædominium quoddam supra cæteros sibi vendicat; quo ex prædominio fundamentum desumit distinctio temperamenti in *phlegmaticum*, *melancholicum*, *sanguineum* et *cholericum* seu biliosum.

A) *Phlegmaticum*, illud dicitur in quo systema limphaticum prædominium obtinet. Qui huic subjicitur temperamento, impressiones nec vivide recipit, nec tenaciter retinet, nec in eas fortiter reagit; unde indifferentiam, otium et voluptatem mensæ maxime diligit. Imaginatio fere nulla, vel frigida in eis viget: laborem abhorrent; virium et ingenii exercitium intensum et perseverans fugiunt; energiã denique fere omni destituuntur, atque omnimodam quietem, tum corporis, tum animi, super omnia quærunt et diligunt.

a) *Characteres externi*: dignoscuntur, ut plurimum, ex corporis proceritate et plenitudine simul cum membrorum, præsertim vultus, quadam rotunditate; ex motus tarditate;

ex vultus colore subalbo, et cæruleis oculis; denique ex eo quod vividitate (espresion), tum quoad oculos, tum quoad reliquas vultus partes, penitus fere privantur.

b) *Characteres morales*: Phlegmatici propensionem naturalem sortiuntur ad pigritiam, otiositatem, gulam, luxuriam. Horum ergo educatio et instructio eo maxime tendere debet, ut hæ passiones et propensiones minuantur et moderentur, vitiaque ex eisdem emanantia convellantur et odio habeantur.

B) *Melancholicum*, ex prædominio systematis venosi et jecoris efflorescit. Qui huic temperamento subjiciuntur, ad exteriora et sensibilia indifferentes sese ostendunt, sed multum in eis vigent et interna sensibilitas, et activitas intellectualis: in mundo interiori ac secum ipsis vivunt, cogitationibus propriis hærent atque in eis defixi, objecta undequaque et usque ad intima perscrutantur; unde nimium ideis et cogitationibus propriis adhærescentes, non raro absurda animo complectuntur et peregrinas operationes prædiligunt. Vehementiores passiones experiuntur: at eas intus quasi inclusas servant: in agendis prudenter et caute se habent.

a) *Characteres externi*: Corpus obtinent ut plurimum, procerum, sed debile et siccum: vultus color pallidus ad fulvum vertens: facies prælonga et angulosa: oculorum acies inquieta et profunda, ipsorumque color nigricans: venas habent plenas et tumefactas: gressum lentum, tardum et ordinatum, nec raro curvato corpore incedunt.

b) *Characteres morales*: Qui huic temperamento subest, ad tristitiam quasi natus, terribilia, insolita, et omnis generis pericula imaginatione versat: amat solitudinem; tumultus externos, societatem aliorum, et oblectamenta abhorret. Profunda odia non raro concipit, quæ perseveranti, obstinata ac quasi frigida voluntate intus alit ac exequitur: facilis est ad suspicionem, ad invidiam et zelum, ad obstinationem, ad perfidiam, et præsertim ad vindictam præmeditatam.

C) *Sanguineum*. Ex prædominante systemate arteriarum et pulmonum nomen accipit. Magna in homine hujus temperamenti viget facilitas ad impressiones recipiendas; unde ad fletum et risum, ad mærorem et lætitiã, facilem se præbet, et absque labore et conatu ab uno ad aliud ex prædictis transit. Gaudet tumultu, societate amicorum, poesi, musica,

et oblectamento luxuriæ et mensæ: fiducialiter agit, audaciam ostendit, quia imaginatione potius quam ratione et reflexione in agendo utens, pericula et difficultates non satis perpendit: plurima vult simul peragere, sed nihil fere constanter et ex integro.

a) *Characteres externi*: Hujus temperamenti homo, pulchro potitur corpore, pulchraque facie; membra habet bene disposita, nec nimis plena, nec debilioris habitus: vultus colorem rubicundum, oculos vivos et significatione (espresion) vigentes, sicut et universam figuram, quæ vivacitate quadam pollet: motus tandem habet veloces et liberos, cum membrorum quadam agilitate et flexibilitate.

b) *Characteres morales*: Propensionem habent sanguinei ad benevolentiam, amorem, abnegationem sui propter proximum et Deum, commiserationem et liberalitatem: sed simul facile cedunt inconstantia, iracundia, gulæ, at præsertim luxuriæ et vanitati, quæ postremæ passiones constituunt quasi characterem peculiarem hujus temperamenti quoad moralem ordinem.

D) *Cholericum seu biliosum*. Ex prædominio bilis ac fluidi nervei exurgit temperamentum hocce; unde et nerveum seu potius *nerveo-biliosum* nuncupari posset. Vigent in eo non solum receptivitas impressionum, sed et interna reactio in eas. Unde ad magna et difficilia fertur animus cholericus, vehementiores affectus in seipso fovens et ad objecta applicans. Ingenio pollet, in scientiis præcellit, alta et metaphysica libentius speculatur: meditationibus et mentis acie acriter objectis defigitur: a proposito semel arrepto non facile discedit: constantiam in agendis diligit, ac operatur voluntate forti, vehementi et firma.

a) *Characteres externi*: Corpus habet, nec magnum, nec crassum, sed potius parvum, tenue et gracile; at ossa, venæ et muscula, multum se produnt ac vigent: vultus color pallidus et subsuscus, oculi fulgidi et micantes, capilli nigri coloris; ac demum præ nimia sensibilitate, membrorum motus rapidi, continui, ac quandoque convulsivi hominibus hujus temperamenti insunt.

b) *Characteres morales*: Cholericus seu biliosus, magna et præcellentia in omnibus quærent et ambiunt: si naturali propensioni cedant, dominandi cupiditate facile abripiuntur:

fama, apparatu luxus, honoribus et dignitatibus gaudent, eaque voluntate constantissima, dominatrice ac inflexibili quærent et sibi parant. Unde non immerito dici potest, hocce temperamentum ambitione insigniri, sicut sanguineum amore; estque quasi heroum et celeberrimorum hominum proprium: nam si præcellentiam in scientiis et artibus quærat, sapiens evadet; si in bello, magnus dux; si in politicis, magnus rex et facile tyrannus.

Præ oculis tamen habere oportet, hujusmodi temperamenta ac proinde ipsorum characteres, aut nunquam, aut raro *pura* in homine inveniri, sed alia aliis ad infinitos ferme gradus permixta et complicata, adeo ut de eisdem, non secus ac de hominum figura et vultu, dici possit, impossibile esse inter hominum millena et centena millia, duos reperire, qui idem omnino temperamentum sortiantur.

Observandum similiter, ea quæ de temperamentis, sive puris sive mixtis dicuntur, quoad characteres præsertim morales, accipienda esse quatenus eis insunt inclinationes, vel propensiones ad hanc, vel illam rem; quæ tamen inclinationes, per educationem, per remedia quæ religio christiana exhibet, per voluntatem liberam, et per habitus contrarios, non solum moderari possunt ac impediri ne actibus sese exerant, sed minui etiam, atque in contraria verti.

Quinimo etiam scire oportet, non solum morales causas, ut nunc dixi, sed physicas quoque in temperamenta influere. Videmus etenim, ex variatione cibi et potus, ex progressu ætatis, ex diversa consuetudine vivendi cum multis aliis circumstantiis, maxime vero ex variatione loci et climatis, temperamenta plurimum modificari ac transformationes subire. Corollaria.

Primum: *Ergo passiones utilitatem homini afferunt si per rationem moderentur ac dirigantur.* Siquidem, quamvis ex seipsis moralitatem non includant, sed solum quatenus rationi et voluntati subduntur, at vires et energiam hujus fovent et augent, sicut et rationis, cujus attentionem et vehementiam defigunt et juvant. Ex passionibus enim quasi stimulis quibusdam homo incitatur ad agendum, quæ si absent homo iners permaneret, ned quidquam magni et ardui suscipere auderet.

Secundum: *Ergo hominis operationes dijudicandæ non sunt*

ex phrenologiae phenomenonis. Nam si propensiones, ex indole vel temperamento emanantes, penitus impediri queunt quoad exercitium; immo inclinationes moderari, imminui ac transmutari possunt, rationi simul ac religioni plane adversatur, qui hominis actus morales ex phrenologicis indicis præjudicat.

SCHOLIUM.

D. Thomas eam videtur amplecti sententiam, corpoream passionum sedem, vel saltem præcipuum earundem organum esse cor; at si ea quæ de temperamentis diximus, conferantur cum his quæ de re hac phrenologia et physiologia docent, probabilius videtur passionum sedem seu organa non in solo corde, sed in jecore etiam, medulla spinali, cerebello, pulmonibus, aliisque visceribus reponenda esse.